

MARIE ROBERT

Miracolul alinării

Traducere din limba franceză de

Adriana Crăciun

Cuprins

Cuvânt-înainte	11
1. SĂ VEDEM FRUMUSEȚEA PRETUTINDENI	13
2. ÎNDRĂZNEALA DE A NU COBORÎ PRIVIREA	37
3. DESPRE IMPORTANȚA UIMIRII	63
4. TOATE NUANȚELE PRIETENIEI	89
5. ELOGIU HOHOTULUI DE RÂS	115
6. SĂ INSUFLĂM ANGAJAMENTUL	141
7. BLÂNDEȚEA FICȚIUNII	169
8. GUSTUL VIETII	195
9. ÎNTOTDEAUNA IUBIREA	219
Mulțumiri	235

Capitolul 1

SĂ VEDEM FRUMUSEȚEA PRETUTINDENI

De ce frumosul ne vindecă?

„Privirea ta îmi aduce vara în suflet.”

Pierre de Ronsard

O fetiță care ne arată mândră un pumn de cireșe, o natură moartă care se dezvăluie în tăcere, o tânără mamă care își strânge în brațe copilul sau trupurile a doi bărbați epuizați de efort. Toate acestea sunt tablouri care transcend secolele și spun povestea noastră, atât pe cea intimă a personajelor pe care le înfățișează, cât și pe cea colectivă a vieților care ne-au precedat. În ele este vorba despre iubire, anotimpuri, femei, Sena sau chiar palate din Orient. Sunt tablouri de Russell, Courbet, Arcimboldo, Caravaggio sau Murillo. Uneori sunt luminoase, alteori mai întunecate. Pe scurt, este vorba despre o serie de picturi care aparțin de ceea ce numim „artă” și nu ar fi deloc surprinzător dacă, în loc să fie reunite în spațiul solemn al unui muzeu, aceste pânze sau, mai degrabă, copiile lor, reproduse cu măiestrie, ar fi agățate în saloane de spital.

Căci iată ideea originală propusă, încă din 2013, de cel mai important muzeu din Franța: să aducă Luvrul în

spitale. Principiul este pe cât de simplu, pe atât de surprinzător. Muzeul Luvru și Assistance publique-Hôpitaux de Paris se asociază pentru a le oferi pacienților, familiilor lor și personalului medical plăcerea de a contempla opere de artă, ca o formă de evadare, o divagație în plin cotidian. Selecția celor două sute de lucrări nu a fost făcută la întâmplare: o comisie de experți, alcătuită din medici psihiatri și geriatri, a evaluat impactul pe care l-ar putea avea anumite tablouri. Conversații, conferințe, instruirea echipei de asistență medicală, alegerea conștientă și voluntară a pacientului, plasarea lucrărilor în mediul familiar al salonului etc. Fațetele sunt numeroase, iar proiectul ambițios se desfășoară pe diferite planuri, precum și în mai multe instituții, având, de fiecare dată, aceeași ambiție: aceea de a îmbunătăți calitatea vieții pacientului.

Aceasta este miza. Departe de a fi un simplu program de decorare, principiul călăuzitor al întregii inițiative este de a „face bine”, de a le aduce liniște, alinare, blândețe și emoție celor care, din cauza situației în care se află, au nevoie de ele. Contemplarea unui tablou, fie el cunoscut sau nu, face posibilă împărtășirea unor amintiri, ștergerea graniței dintre îngrijitor și pacient, crearea unui moment de respiro, dar și – mai ales – posibilitatea de a fi frapat de frumos. Ce vertij straniu, într-o lume a tratamentelor, slăbiciunilor, durerilor și pierderilor, într-o lume a urgenței, aridității, oboselii și obstacolelor, să ai ocazia să fii impresionat de frumos, frumosul ca factor al vindecării, ca terapie, ca o mângâiere peste rănilor

noastre. Luvrul în spital aduce în prim-plan una dintre cele mai fascinante întrebări atunci când începem să reflectăm la alinare. În ce măsură poate frumosul să facă bine? De ce mijim ochii, de ce ni se schimbă ritmul respirației, de ce ne trec fiorii când intrăm în contact cu frumusețea? Nu contează dacă avem în față o pânză de la Luvru, un țărm de mare sau o simplă rază de soare pe un colț de etajeră! Fără să ne dăm seama, frumosul ne vindecă.

Îmi amintesc că, acum câțiva ani, am organizat un atelier de filosofie pentru copii. Pe parcursul sesiunii, le-am cerut să arate sau să descrie ceva ce li se părea frumos și să explice de ce. După un scurt moment, o fetiță a scos din buzunar o agrafă de hârtie, o banală agrafă de hârtie. A prezentat-o, ținând-o în palmă ca pe o comoară prețioasă: „Asta e frumoasă și sunt fericită când mă uit la ea!” În loc să răspundă după anumite criterii, în loc să facă o alegere rațională, dintr-o singură mișcare, ea a exprimat efectul pe care frumusețea agrafei îl avea asupra ei. Acea banală agrafă, pe care cei mai mulți dintre noi o pierd sau o ignoră, era pentru ea o sursă de fericire. Am fost profund emoționată de intervenția ei, de felul în care privea lumea, de acea forță a bucuriei ascunsă într-o simplă bucată de sârmă. Ce ar putea avea în comun un tablou de John Russell și o agrafă de hârtie? Ce miracol îi ajută pe un pacient dintr-un spital și o fetiță dintr-o sală de clasă să se simtă mai bine? Cum se face că frumosul ne poate înălța, încânta, vindeca? A înțelege, a conștientiza asta nu reprezintă

oare prima cheie în explorarea noastră spre puțin mai multă alinare? Și dacă a vedea frumosul ne-ar ajuta să ne privim viața altfel?

Să ne lăsăm surprinși de frumusețe

Adjectivul *beau* („frumos”) și substantivul *beauté* („frumusețe”) provin din latinescul *bellus*, diminutiv familiar al lui *bonus*, care înseamnă „drăguț”, „fermecător”. Frumusețea poate fi întâlnită sub diverse forme. În natură, de exemplu într-un apus de soare, în obiecte, în trupuri etc. Frumusețea are multe fațete și se regăsește peste tot. În sens larg, frumusețea este, așadar, ceea ce ne place, ceea ce considerăm demn de admirat. Pare simplu, nu-i așa? Definită astfel, frumusețea ar putea fi înțeleasă pur și simplu ca alchimia întâlnirii dintre un subiect și un obiect. Antonimul său cel mai evident este urâtenia, dar și, prin extensie, tot ce ne lasă indiferenți, tot ce, literalmente, nu ne stârnește admirația. Frumosul adaugă ceva. Nu este o simplă „plăcere”, este o apreciere profundă, o apariție marcantă care ne trezește emoție.

Istoria gândirii și, în special, cea a filosofiei au pus adesea sub semnul întrebării frumusețea din perspectiva criteriilor ei, ridicând întrebarea în ce mod un lucru poate deveni frumos sau poate fi considerat ca atare. Scopul meu aici nu este de a face un rezumat exhaustiv; totuși, este interesant de observat că filosofii au luat mult timp ca punct de plecare problema definiției: „Ce este

frumosul?” La Platon, Frumosul – *kalon* în greacă – desemnează tot ceea ce este armonios, adică tot ceea ce nu are părțile îmbinate într-un mod înspăimântător sau ridicol. Lucrul frumos este, de asemenea, lucrul bun, plăcut, favorabil. Pentru el, frumusețea este o formă de bunătate.

În *Confesiunile* sale, Sfântul Augustin își pune și el problema frumuseții. Pentru el, adevărata frumusețe nu este cea a artiștilor, este însăși definiția lui Dumnezeu, unul dintre numele Sale proprii. Noțiunile tradiționale folosite pentru a conceptualiza frumusețea, precum volumul, simetria, liniile, culorile, sunt desconsiderate, căci nu reușesc să țină seama de ființele imateriale și de originea lor divină.

Aceste exemple sunt doar două dintre multe altele, dar ceea ce este interesant de reținut este faptul că frumusețea este gândită în funcție de o definiție, și nu în funcție de impactul pe care îl are asupra noastră. Este oare această cale de acces relevantă pentru înțelegerea frumosului ca mijloc de alinare? Ar trece oare o agrafă de hârtie prin filtrele lui Platon? Fără îndoială că nu, tocmai pentru că atunci când spunem despre un lucru că este frumos, când ne minunăm în fața unui tablou într-un salon de spital, când ne emoționăm în fața unui câmp acoperit de zăpadă într-o dimineață de iarnă, nu o facem pe baza unei liste de criterii, ci o exprimăm adesea „fără să reflectăm”. Și tocmai datorită acestei absențe a reflecției reușim să înțelegem de ce frumosul ne vindecă.

Emoția estetică nu seamănă cu nicio altă emoție. Ea vine să ne cucerească. Acționează pe neașteptate. Se strecoară acolo unde nimic nu o cheamă. Desigur, o putem căuta, putem merge la muzeu, putem încerca să aranjăm o masă frumoasă, putem deschide larg ochii în timpul unei plimbări, dar chiar și așa, nimic nu ne poate garanta că își va face apariția. În schimb, ne poate lua pe neașteptate. Ea se impune, uneori chiar în mijlocul dramei, alteori chiar atunci când totul pare tern.

În *Cinq méditations sur la beauté* („Cinci meditații despre frumusețe”), academicianul François Cheng descrie cu finețe acest asalt: „Suntem inevitabil frapați de uimire: universul nu este obligat să fie frumos și totuși este frumos”. Emoția estetică se caracterizează prin gratuitatea sa, prin această evidență care se impune, chiar în momentul în care o formulăm, asupra prezenței noastre depline. Pentru a descrie efectul frumuseții asupra noastră, filosoful Charles Pépin folosește, de asemenea, cuvinte percutante, într-un text de referință, *Quand la beauté nous sauve* („Când frumusețea ne salvează”): „Frumusețea are puterea de a ne opri din goana noastră prin viață”, scrie el. Și dacă tocmai această pauză, această deturnare a atenției, această izbucnire ne-ar vindeca? Cum reușește această emoție estetică să facă un astfel de tur de forță în inima și în corpul nostru? Pentru a ne continua călătoria, trebuie să ne îndreptăm atenția către un gigant al istoriei filosofiei, una dintre acele figuri care ne-au revoluționat modul de a privi: dragul nostru Immanuel Kant.

Kant și libertatea frumosului

Dacă acest capitol îi dedică un spațiu considerabil, este pentru că filosoful german Immanuel Kant este cel care a analizat cel mai profund specificul emoției estetice. Înaintea lui, englezul David Hume propusese deja depășirea criteriilor frumosului. În eseuul său, *Tratat asupra naturii umane*, publicat în 1740, Hume explica că „frumusețea este determinată exclusiv de plăcere” și, invers, urâtenia este asociată cu durerea. La naiba cu norme – cu mic, mare, simetric ori luminos –, pentru el, senzația este regină. Frumusețea, în accepțiunea lui, nu este o calitate obiectivă pe care o găsim în lucruri, ci o calitate relativă la un individ anume. Dacă frumusețea ne alină, este pentru că ea ne aduce plăcere. Dacă această agrafă de hârtie este frumoasă, este pentru că fetița o percepe astfel.

Ne-am putea opri aici. Fiecare găsește în frumusețe ceea ce-i face bine. Dar Kant ne oferă o perspectivă dincolo de relativism și de ideea de simplă plăcere. În *Critica facultății de judecare*, publicată în 1790, el analizează cu o rigoare impecabilă ceea ce se întâmplă atunci când emitem o judecată de gust. De ce a spune „este frumos” nu seamănă cu nicio altă afirmație? Pentru a înțelege, să analizăm celelalte judecăți ale noastre. Când spunem că ceva este „bine”, o facem în virtutea unor criterii morale; când spunem că ceva este „bun”, ne exprimăm bazându-ne pe simțurile noastre; când spunem că ceva este „adevărat”, judecăm bazându-ne pe rațiune. De fiecare

dată, aplicăm un raționament care ne permite să ajungem la această judecată.

Binele, bunul, adevărul sunt exemple de judecăți pe care Kant le numește „determinative”. Considerăm că ceva este bun deoarece cunoaștem conceptul de bun, pentru că sensibilitatea noastră știe să recunoască, în ceva particular, universalitatea conceptului „bun”. Dacă judec această prăjitură cu ciocolată ca fiind bună, este pentru că am deja în minte ce înseamnă „bun” și pentru că această prăjitură este o manifestare a lui. Pentru că se bazează pe aplicarea unei reguli generale, „judecata determinativă” presupune o formă de cunoaștere. Ca și cum am avea în minte și în simțuri un catalog vast care ne ajută să formulăm o mulțime de judecăți – și, de fapt, exact asta facem o bună parte din zi. Trecem în revistă realitatea pentru a spune ceva despre ea și a lua decizii în privința ei. Prelucrăm date, decidem, arbitrăm. Este bine sau rău. Este roșu sau albastru. Este bun sau prost. Este îndrăzneț sau prudent. Percepțiile noastre lucrează împreună cu rațiunea pentru a scoate ceva la iveală. Este o „muncă” pentru că este nevoie de un „efort” pentru a lua o decizie. Desigur, nu avem impresia că depunem un efort intens atunci când spunem că o acțiune este bună și totuși, fără să ne dăm neapărat seama, este obositor să jonglăm neîncetat cu criteriile.

În schimb, ce se întâmplă când spunem despre ceva că este „frumos”? Ce se întâmplă când acea fetiță își ridică cu mândrie agrafa de hârtie sau când acea femeie

suferindă, pe patul ei de spital, se emoționează în fața unui tablou? Amândouă emit, fără să știe, ceea ce Kant numește o „judecată reflexivă”. Termenii vi se pot părea complecși, dar în realitate desemnează ceva destul de clar. Când considerăm că ceva este „frumos”, nu există luptă, reflecție, criteriu, muncă; există doar această incredibilă și miraculoasă plăcere estetică care ne cuprinde. Frumosul ne face ceva, are un efect asupra noastră. Dintr-odată, în judecata estetică, rațiunea și sensibilitatea sunt în armonie: nu mai lucrează împreună, ci se joacă împreună. Ne oferă un răgaz neprețuit. Nu trebuie să decidem, să cântărim argumentele pro și contra, să ne îndoim; suntem liberi să considerăm frumos orice ni se pare frumos. Ce lux, într-o viață în care suntem atât de des confrunțați cu complexitatea! Putem să avem încredere în noi și să lăsăm armonia să acționeze asupra noastră. În cazul „judecății determinative”, pornim de la general pentru a-l aplica la particular. În cazul „judecății reflexive” este invers: pornim de la particular pentru a ajunge la general. Nu consider ceva ca fiind „frumos” pentru că, în catalogul meu, știu ce este frumosul. Consider că este frumos pentru că îmi face ceva, pentru că sunt în momentul prezent, cu ochii deschiși către lume.

A considera că o agrafă de hârtie este frumoasă nu ține de logică, ci de legătura care se stabilește între agrafă și fetiță. Judecata de gust este o relație. Această particularitate a „judecăților reflexive” poate să explice caracterul terapeutic al frumuseții. Minunându-ne în fața a ceva

frumos, suntem temporar împăcați. Amintiți-vă de toate momentele în care ați rostit această propoziție: „O, ce frumos!”, fie când ați văzut un peisaj sau un tablou, fie când ați ascultat o melodie sau ați observat aripile irizate ale unui cărăbuș, amintiți-vă de starea de bine pe care ați simțit-o atunci. Iată de ce, așa cum spune atât de bine Charles Pépin, frumusețea ne salvează. Este o pauză de tandrețe, libertate, alinare în viața noastră.

Dar, pentru ca magia să se înfăptuiască, trebuie să fie într-adevăr o „judecată reflexivă”, adică o judecată de gust lipsită de alte perspective. Pentru a ne ajuta să recunoaștem judecățile reflexive, Kant enumeră câteva dintre caracteristicile lor. Mai întâi, frumosul trebuie să facă obiectul unei satisfacții dezinteresate, spre deosebire de judecata practică. Pe scurt, nu consider ceva frumos pentru că îmi este util. Dacă plâng de emoție în fața unei capodopere, nu este pentru că vreau să o transform într-un tapet elegant pentru sufrageria mea sau pentru că vreau să par o persoană rafinată în ochii noului meu iubit. Nu am niciun interes în a o considera frumoasă.

Apoi, ne spune Kant, frumosul este ceea ce place „în mod universal fără concept”. Adică, după cum am văzut, frumosul nu se referă la cunoaștere, la o idee despre frumos pe care o avem deja. Aici nu este vorba să considerăm ceva frumos pentru că am urmat cursuri de istoria artei și am devenit specialiști într-o anumită epocă. Dacă bolnavii se bucură de opere de artă datorită inițiativei Luvrului, nu o fac din iubire pentru pictor – pe care

aceștia nici nu-l cunosc neapărat –, ci pur și simplu datorită picturii în sine. Dar atunci, de ce spunem „universal”, dacă este vorba de ceva ce ne privește doar pe noi? Pentru că, atunci când consider ceva frumos, acesta corespunde unei forme de intuiție, bazată pur și simplu pe relația mea cu opera sau cu obiectul. Totuși, forța extraordinară a acestei intuiții constă în faptul că ea poate fi împărtășită și discutată. Ceea ce eu găsesc frumos îi poate emoționa și pe alții, poate deveni potențial universal. De aici vine și dorința noastră de a împărtăși frumusețea, de a le arăta celorlalți ce considerăm frumos, de a-i invita și pe ei să se bucure de acel moment.

Mai rămâne încă o caracteristică care ne ajută să recunoaștem judecățile reflexive. Frumosul este, de asemenea, „fără finalitate”, adică nu servește la înțelegerea mesajului artistului și nici la reducerea frumosului la exprimarea a ceva adevărat sau bun. Puterea judecății de gust, forța ei atât de prețioasă stă în faptul că frumosul își este suficient sieși. Nu are nevoie de cunoaștere, validare, referințe culturale, întrebuițare, cadru sau criterii. Frumosul este frumos! Aceasta este reușita lui, acesta este farmecul lui. Trupul și percepțiile lui se unesc cu spiritul, pentru a ne dăruir un moment de seninătate.

Oricât de strict ar fi Kant în exigențele sale, oricât de complexă ar fi rigoarea gândirii sale, prin această reflecție asupra frumosului el ne oferă un dar imens. „Gustul este facultatea de apreciere a unui obiect sau a unei reprezentări printr-o plăcere sau neplăcere, fără niciun